

Miloslava K n a p p o v á (Praha)

AMÁLKA A BOBEŠ, NEBO AMÁLIE A JOSEF? (K přehodnocování hypokoristik v základní podobě)

AMÁLKA AND BOBEŠ, OR AMÁLIE AND JOSEF? (On the Re-Evaluation of Hypocoristics into Basic Forms of Given Names)

In the Czech Republic, the re-evaluation of unofficial forms of names (hypocoristics) into independent, basic, standard forms is realised on the basis of sociolinguistic surveys (carried out in 1970's, 1990's and in 2012). The surveys are stimulated by the impulses from the public claiming that some hypocoristics (e.g. *Ondráš*, *Jarek*, *Amálka*) lost their emotional, unofficial symptoms and are regarded as neutral forms. If these forms are linguistically re-evaluated into independent, basic ones on the basis of the results of the survey, they are found suitable for the official registration of Czech citizens according to the Czech registry law.

Keywords

anthroponomastics, given names, hypocoristics

Pokud některé čtenáře název tohoto příspěvku poněkud překvapil, je vhodné ozřejmit, že jde o poměr hypokoristik, tj. domáckých tvarů jména, k jejich základní, spisovné podobě rodného (dříve křestního) jména, které je v administrativní praxi uváděno pouze jako jméno. Jinak řečeno, jde o ty podoby jmen, které se zapisují na matrice do knihy narození a do rodného listu. Následně se v této matriční podobě přejímají do všech tzv. veřejných listin, jakými jsou občanské a řidičské průkazy, oddací a úmrtní listy, pracovní smlouvy i různé smlouvy s bankovními domy aj. životně důležité dokumenty. Jinak řečeno, jde o takovou podobu jednoho a téhož jména, která je důležitým identifikačním znakem provázejícím občana ČR spolu s příjmením a rodným číslem po celý život.

Důležitost jména, jeho jednoznačnosti a jistého příznaku oficiality a tím i vážnosti byla zdůrazňována již v minulosti. Jen stručně připomeňme, že již od 16. století Katechismus Romanus nařizoval dávat dětem jména svatých, blahoslavených apod., od 17. století jej vystřídal *Rituale Romanum*, varující před jmény bájeslovnými, pohanskými a neslušnými. Na tuto tradici a pojetí navázaly i předpisy platné ve všech zemích Rakouska-Uherska, z nichž se vycházelo vlastně až do poloviny 20. století. Až po skončení 2. světové války se začal v Československé republice připravovat zákon o matrikách. Vyšel jako č. 268/1949 Sb., o užívání a změně jména a příjmení, a byl doplňován několika následnými předpisy, z nichž poslední byla vyhláška č. 51/1993. Na ni navázal nový zákon o matrikách, jménu a příjmení č. 301/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Jaká jména lze podle zákona o matrikách v ČR zapsat

Podívejme se, jak uvedený zákon usměrňuje volbu a zápis jmen do matriky. Od jeho uvedení v platnost je možné zvolit dvě jména, která ovšem nesmí být stejná. Nezapíše se tedy „Jan John“, ovšem lze zapsat např. „Jan Jakub“. V § 62 tohoto zákona se praví: „Do matriční knihy nelze zapsat jména zkomolená, zdobnělá a domácká.“ (Pojem „jméno“ náš matriční zákon nevymezuje, jiné evropské zákony konstatují, že „musí jít svou podstatou o jméno“.) Z jazykového hlediska to stejně (jako podle předcházejícího zákona) znamená, že se zapisují základní, spisovné, pravopisně doložené podoby existujících jmen. Znamená to, že jméno musí vycházet z nějakého pravopisného, ať již českého, nebo cizího pravopisného systému, což znamená, že pravopis jména si nelze „podle vlastního vkusu“ či numerologických rad libovolně upravovat. Jako jména se tudíž nezapisují jména obecná, tzv. neosobní, jakými jsou např. označení dnů a svátků (Hromnice – několikrát požadováno pro zápis jako ženské jméno), a názvy věcí, a to nejen české, ale i cizojazyčné výrazy (v ČR byl požadován jako ženské jméno výraz Střela nebo anglické slovo Invest, tj. „investice“). Ve funkci jmen se nezapisují ani jména zeměpisná (jako chlapecké jméno bylo požadováno toponymum Monako), pokud se v některém z cizích jazyků jako jména neužívají (v angličtině je známo jako ženské jméno toponymum Chelsea).

Zápis základních, spisovných podob jmen znamená, že se nezapisují různé zdobněliny a rozmanité tvary domácké, tj. četné citově zabarvené neoficiální odvozeniny, např. Miloušek, Venda, Lucinka, Monča – pro zápis jsou jazykově vyhovující pouze spisovné podoby Milan, Václav, Lucie, Monika. Uvedený zákonný předpis se vztahuje na všechna zapisovaná jména, tj. i jména přejímaná z cizích jazyků. Znamená to, že i u těchto jmen se volí pro zápis pouze jazykově ověřené základní, samostatné, spisovné podoby jmen, ne tvary zdobnělé, domácké apod. (respektuje se tedy jazykové hodnocení uvedené v cizojazyčných slovnících jmen).

Hodnocení emocionálního zabarvení domáckých tvarů se vyvíjí

Je třeba konstatovat, že v průběhu delšího časového období se postoje a vnímání veřejnosti týkající se míry citového, neoficiálního zabarvení konkrétních hypokoristik mění. V praxi to znamená, že se občas vyskytují požadavky na zápis některé z domáckých podob ve funkci oficiálního, matričně zapsatelného jména. Je pak věcí jazykovědců, aby podobný požadavek posoudili. Připomeňme, že již v dávnější minulosti byly slovníkově¹⁾ osamostatněny na základě tehdejších znalostí autorů podoby *Zdeněk* (ze základu *Zdeslav*) a *Radek* (z *Radoslav*). Znamená to, že sufix *-ek* ztratil u některých hypokoristik emocionální zabarvení a jím odvozené tvary se ve společnosti začaly počítovat jako bezpříznakové. Dodejme, že z jazykového hodnocení jednotlivých

---

¹⁾ Např. Příruční slovník jazyka českého, Praha 1935–1957.

podob jmen uváděných v slovnících českého jazyka²⁾ se v jazykové poradenské praxi týkající se jmen vycházelo až do sedmdesátých let 20. století.

Protože hodnocení některých podob jmen uváděných ve Slovníku spisovného jazyka českého se stávalo předmětem kritiky některých rodičů žádajících pro zápis jména podoby uváděné jako domácké tvary, byl na základě této skutečnosti v průběhu 70. let 20. století uskutečněn prostřednictvím dotazníkové ankety sociolingvistický průzkum, ve kterém své stanovisko k potenciálnímu osamostatnění některých tvarů jmen dosud jazykově hodnocených jako hypokoristika vyjádřili lingvisté – především pracovníci tehdejšího Ústavu pro jazyk český ČSAV, katedry bohemistiky Filozofické fakulty UK v Praze a někteří další bohemisté, celkem na šedesát respondentů. Do průzkumu byly zařazeny požadované zkráceniny a odvozeniny, mající již povětšinou užívané obdoby v dalších evropských jazycích; zkoumané mužské tvary byly v podstatné menšině. Na základě kladných výsledků ankety byla jazykově „osamostatněna“ jako spisovný tvar zkrácenina *Max*, užívaná v germánských jazycích, a dvě jména s příponou *-ek*, a to *Mirek* a *Slávek*, přiřadující se k již výše zmíněným „zoficiálnějším“ jménům *Zdeněk* a *Radek*. – Z ženských jmen byly osamostatněny zkráceniny delších jmen zakončené na *-a*, tj. příznakové zakončení ztratily např. tvary *Nad'a* (z *Naděžda*, v germánských jazycích již tehdy *Nadia*, *Nadja*, *Nadya*), *Táňa* (z *Antonie*, *Ta'ána*, v němčině *Tanja*, v angličtině *Tania*, *Tanya*), *Stáza* (z *Anastázie*, v srbštině a chorvatštině *Staza*) a také *Máša* (z *Marie*, která z ruštiny pronikla do germánských jazyků jako *Masha*, *Mascha*). Při této příležitosti bylo pro češtinu „posvěceno“ užívání několika dalších hypokoristik, dokládáných v cizojazyčných slovnících jako tvary osamostatnělé, též ve funkci oficiálních jmen. Šlo o jména *Magda* (z *Magdalény*, ve většině evropských jazyků též *Magda*), *Vilma* (z *Vilemína*, v němčině, slovenštině aj. také *Vilma*), *Lina* (z *Karolína*, v němčině a v angličtině *Lina*), *Lota* (z *Šarlota*, rovněž v dalších slovanských jazycích), *Lora* (z *Eleonora*, *Laura*, v němčině i angličtině *Lora*), *Mína* (z *Vilemína*, v ruštině a bulharštině *Mina*), *Lola* (z *Aloisie*, v němčině, angličtině též *Lola*). Pozitivní hodnocení získalo i typicky české hypokoristikum *Líza* (z *Elizabety* – *Alžběty*, v angličtině *Lisa*, *Liz/a/*, v němčině *Lies/a/*, *Lissa*). Z ženských hypokoristik odvozených příponou *-ka* byly osamostatněny tvary *Slávka*, *Mirka* (jako protějšky výše uvedených jmen *Slávek*, *Mirek*), posléze i *Vlad'ka* (v bulharštině *Vlad/k/a*), *Inka* (z *Ingrid*, v němčině též *Inka*), s příponou *-ena* pak *Vladěna* (z *Vladimíra*, *Vladislava*).

K dalšímu přehodnocování hypokoristik, u nichž veřejnost pociťovala ztrátu emocionálního zabarvení a požadovala je pro zápis dětí do matriky, došlo počátkem 90. let 20. století. Dotazníkové ankety se tehdy zúčastnilo na sto šedesát respondentů, a to

---

²⁾ Slovník spisovného jazyka českého, Praha 1960–1971.

studentů bohemistiky a jejich vyučujících na pedagogických fakultách v Ústí nad Labem, v Hradci Králové a v Olomouci. Nejvíce hlasů pro osamostatnění, a to více než dvě třetiny, získala obourodá podoba *Saša* (v germánských jazycích Sasha, Sacha, Sascha) a obdobně tvořená ženská podoba *Dáša* (Dasha, Dascha) s podobným počtem kladných hlasů. Na 50 % respondentů souhlasilo s osamostatněním zkráceniny *Bára* (chorvatsky Bara) a čtyř mužských hypokoristik s příponou *-ek*, a to tvarů *Vítek* (z Vít), *Přemek* (z Přemysl), *Bolek* (z Boleslav – pod vlivem obliby herce B. Polívky) a *Vladek* (z Vladimír, Vladislav). Necelých 50 % kladných hlasů tehdy získaly dvě domácké podoby, a to mužský *Olin* (z Oleg, Oldřich) a ženská *Olina* (z Olga, Oldřiška), i ty byly posléze „vzaty na milost“.

Jak uvedená osamostatnělá hypokoristika dokládají, je přehodnocování původem domáckých tvarů na podoby základní průběžný proces probíhající nejen v slovanských jazycích, ale i ve většině evropských jazyků, což nachází svůj oficiální jazykový odraz i v slovnících jmen vydávaných pro jednotlivé jazyky. Jinak řečeno, původem domácké, jazykově osamostatnělé podoby je možno přejímat i do češtiny jako podoby oficiální, zapsatelné do matriky, neboť to současný matriční zákon nevyklučuje. Tak k nám byla přejata v posledních desetiletích již jako oficiální např. jména *Tim* (z Timothy), *Tom* (z Thomas), *Nick* (z Nicholas), *Sandra* (z Alessandra), *Jenny* (z Jennifer, Johanna), *Mia* (z Maria), *Nancy* (z Ann), *Meta* (z Margareta) a další.

Průzkum současných postojů bohemistů k dalšímu osamostatnění některých hypokoristik

Protože matriční zápis cizích osamostatnělých hypokoristik užívaných ve funkci oficiálních jmen náš zákon v ČR nevyklučuje, v současné době pro české lingvisty připadá v úvahu potenciální přehodnocování domáckých podob jmen, zkrácenin a zdobnělin, které vznikly na českém území a jsou veřejností požadovány k „zoficiálnění“. V posledních letech se vyskytlo více požadavků na zápis dvanácti hypokoristik, z toho osmi tvarů mužských a čtyř tvarů ženských, které se staly předmětem jazykového posuzování. Jména hodnotili prostřednictvím vyplnění anketních dotazníků sto čtyřicet tři respondenti, z nichž větší část tvořili studenti bohemistiky, a to účastníci semináře v oboru bohemistika-informatika na Filozofické fakultě MU v Brně, dále účastníci antroponomastického semináře na bohemistice Filozofické fakulty UK v Praze a bohemistického semináře na Pedagogické fakultě UP v Olomouci; druhou část vyplnili (vědeckí a odborní) pracovníci Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., v Praze a v Brně.

Z vyhodnocení výsledků vyplynulo, že nejvíce, a to 46% hlasů podporujících osamostatnění hypokoristika jako oficiálního jména, získal *Jarek* (z Jaroslav, Jaromír), požadovaný často občany z Moravy. Je možné, že k tomuto výsledku přispěla i známost oblíbeného zpěváka Jaromíra Nohavici prezentujícího se jako Jarek. (Připomeňme, že před časem se u nás ujalo jméno Janek, což je jednak oficiální bulharské jméno, jednak se tak představuje zpěvák Ledecký, původně Jan, údajně na odlišení od dalších Janů v jeho někdejší kapele.) Samostatný, spisovný Jarek by se tak přiřadil k dříve již

zoficiálnějším tvarům Mirek, Slávek, Zdeněk, Radek, majícím za základ první složku složených slovanských jmen.

Druhým v pořadí mužských jmen, která získala kladné hlasy pro osamostatnění, se stal *Ondráš*, pro jehož osamostatnění hlasovalo na 37% respondentů. Tato odvozenina ze základu Ondřej byla odvozena příponou *-áš*, s kterou se lze setkat i v oficiálních jménech Tomáš, Lukáš, Jonáš aj. Jde tedy o kdysi produktivní příponu, která se při současném vytváření hypokoristik užívá jen ojediněle. Obdobou Ondráše je maďarský András, vyslovovaný /andráš/, počestněně Andráš, který (spolu s folklorní skupinou Ondráš) vyvolává o jméno Ondráš zájem rovněž především na Moravě. Osamostatněním by se Ondráš přiřadil ke jménu Juráš, původem osamostatnělé slovenské domácké podobě jména Jiří.

Další posuzované domácké tvary získaly o něco méně kladných hlasů pro jejich „zoficiálnění“ ve funkci základních, spisovných podob jmen. Byla to hypokoristika:

Bohouš – získal 27% kladných hlasů. Přípona *-ouš*, jíž byl Bohouš odvozen ze základu Boh- (Bohuslav, Bohumil), si ponechává i nadále své domácké, neoficiální, emocionální zabarvení, které lze pociťovat i u hypokoristik jako Jarouš, Venouš, Stanouš aj. Motivem volby tohoto jména byla snaha dát druhému synovi jméno, které by bylo formálně podobné jménu prvorozeného syna Matouš (v češtině jde o jediné jméno s tímto zakončením). Dodávám, že Bohoušovi nejbližší oficiální, spisovnou podobou jména je Bohuš.

Honza – pro jeho zoficiálnění byla čtvrtina kladných hlasů. Honza vznikl z německého jména Hans, původně zkráceniny utvořené ze střední části jména Johannes. Honza je nejčastější mužské jméno vyskytující se v českých pohádkách; jeho nositeli bývají chasníci pocházející z venkovského lidu, spíše udatní a chytří než hloupí a líní. Mnohým Čechům zní Honza „mužněji“ než klasický, velmi frekventovaný Jan.

Jirka – získal jen jednu šestinu kladných hlasů. Užívá se nejen jako domácká podoba jména Jiří, ale méně často i jména Jiřina, což vyplývá z faktu, že přípona *-ka* je obourodá. V německých slovnících je ovšem Jirka zaznamenán, a to jako odvozenina, domácká podoba (Koseform) jména Jiří přejatá z češtiny.³⁾

Tonda – jeho osamostatnění schvalovala šestina respondentů. Neoficiální příznakovost mu patrně dodává obourodá přípona *-da*, jejíž oficiální příznakovost dokládají např. mužská hypokoristika Standa, Jarda, Venda, Bojda a ženské domácké tvary Anda, Manda (z Marie a Magdalény). Dodejme, že v germánských jazycích byly zoficiálně zkráceniny Tony, Toni.

---

³⁾ R. Kohlheim – V. Kohlheim, Das große Vornamenlexikon. Duden, Mannheim – Leipzig 2007.

Vašek získal na 20 % kladných hlasů podporujících jeho osamostatnění. Zdá se, že tento tvar již v mladé generaci ztrácí slovníkový význam „prostého českého člověka“,⁴⁾ nicméně jistá neoficiální příznakovost přípony *-(š)ek* jej v širším povědomí hodnotově nestaví na roveň výchozímu tvaru Václav.

Bobeš obdržel pro osamostatnění na 18 % kladných hlasů. Je u nás obvykle požadován pod vlivem dětské knihy Josefa Plevy Malý Bobeš, přičemž Bobeš je stará domácká podoba jména Josef. Pochází z italského Beppe (to z Giuseppe), bulharsky Bobe, počeštěného na Bobeše. Vzdálenost od výchozího Josefa a formální podobnost s obecnými „bob, bobek“ budou patrně i v budoucnu jeho zoficiálnění na překážku.

Amálka, která je velmi často pro zápis holčiček veřejností požadována, a to zřejmě též pod vlivem pozitivně působící televizní víly Amálky, byla podpořena pro zoficiálnění 31 % respondentů, tj. z ženských hypokoristik získala nejvíce kladných hlasů. Je zajímavé, že u stejně zakončených ženských jmen, jako jsou Emílie, Cecílie, Natálie, se obdobné požadavky neobjevují. Osamostatněním by se Amálka přiřadila ke jménům odvozeným od cizích základů českou příponou *-ka*, jakými jsou např. Rozárka (od Rozárie), Eliška (dávná odvozenina od Elisa), Anežka (patrně z Agnes) aj. (Amálku chtěli např. zapsat druhé dceři rodiče mající již dceru Rozárku.)

Barunka, zdobnělina jména Barbora, je občas požadována veřejností s odkazem na jméno hlavní dívčí postavy v díle Boženy Němcové Babička. Podobně jako u Bobeše (a dříve u jmen Gabra a Málinka) vzniká u některých občanů přesvědčení, že jména literárních postav mají jakýsi punc oficiálnosti a tudíž aktuální použitelnosti pro matriční zápis. (Svědčí o tom i občasné požadavky na zápis cizích literárních antroponym, jakým je v poslední době Mauglí.) Víme, že přípona *-unka* je jednoznačně zdobňující a u hypokoristik jako Evunka, Jitunka atd. se podobné nápady nevyskytují; ojedinělé jsou u přípony *-uška* (Maruška). Pro osamostatnění Barunky byla desetina respondentů.

Majdalena, nářeční a obecně česká podoba jména Magdaléna, je několikrát ročně pro matriční zápis žádána s častým odůvodněním, že Magdaléna „zní tvrdě“ a že existuje jihočeská obec zvaná Majdaléna. Samostatná Majdalena by se líbila 23 % respondentů. Dodejme, že před čtyřiceti lety osamostatnělá Magda je dnes velmi oblíbená.

Marijána, vlastně foneticky psaná Mariana, doložená v jihoslovanských jazycích jako Marjana a Marijana (akceptovatelná tak i v ČR, zaznamenává ji tak i výše uvedený německý slovník jmen) získala u respondentů na 25 % kladných hlasů.

---

⁴⁾ Slovník spisovného jazyka českého, Praha 1989.

Závěr

Výše popsané výsledky průzkumu stanovisek studentů bohemistiky a (odborných i vědeckých) pracovníků akademického Ústavu pro jazyk český ukázaly, že ani jedno z dvanácti hypokoristik požadovaných pro oficiální matriční zápis nezískalo od respondentů – bohemistů nadpoloviční většinu kladných stanovisek. Adepty na osamostatnění jsou se zřetelem k největšímu počtu kladných hlasů tvary *Jarek* a *Ondráš* a vzhledem k velmi častým požadavkům z řad veřejnosti lze v tomto smyslu uvažovat i o tvaru *Amálka*. Průzkum ukázal, že zejména „klasická“ hypokoristika jako *Vašek*, *Honza*, *Jirka*, *Tonda* a literární domácké podoby *Barunka* a *Bobeš* jsou v mladé i střední bohemistické generaci chápány jako tvary emocionálně příznakové.

Mezi respondenty se objevily jak hlasy typu, že „jsem v tomto směru liberalista, ale Barunku ani Bobeše bych dítěti nedal“, tak i hlasy volající po systémovém řešení. Vzhledem k tomu, že jistá „nesystémovost“ v hodnocení hypokoristik vztahující se ke ztrátě jejich citového, neoficiálního zabarvení pochází již z obou slovníků českého jazyka (Příruční slovník jazyka českého a Slovník spisovného jazyka českého), v současné době je po mém soudu nereálné snažit se o jednoznačné systémové řešení, respektující např. emocionální zabarvení konkrétních přípon jako základní a jediné kritérium. Vedle uplatnitelné jazykové analogie je tedy třeba brát v úvahu i aspekty mimojazykové, jakými jsou též posouzení až akceptování obecněji pociťované ztráty citového, neoficiálního zabarvení jednotlivých domáckých tvarů. K tomu podněcují opakované požadavky veřejnosti o použití konkrétního hypokoristika ve funkci oficiálního jména, následujícím po prvním důležitém a nezanedbatelném sítu výběru jmen, které probíhá před oficiálním zápisem jména u zasvěcených matrikářek. Jde tedy o to, do jaké míry se stanoviska veřejnosti ke konkrétním hypokoristikům liší od postojů lingvistů – bohemistů, které jsou profesionálně „poznamenané“. Je třeba vzít v úvahu i fakt, že oficiální použitelnost původních hypokoristik je jedním ze způsobů obohacování repertoáru jmen ověřovaných pro zápis v ČR. Do tohoto repertoáru ovšem pronikají i u nás jazykově ověřená a tudíž matričně zapsatelná jména užívaná např. v Asii a v Africe, volená podle přání nečeského rodiče. Taková jména se často stávají předmětem podivu (respektive i porovnávání) českých rodičů, žádajících pro jejich potomeka matriční zápis českého hypokoristika.

Pokud ovšem bude v ČR i nadále platit zákon o matrikách, jménu a příjmení (č. 301/2000Sb., ve znění pozdějších předpisů) vylučující u jmen zápis tvarů domáckých, zdrobnělých a zkomolených, nahodilé požadavky občanů o matriční zápis jakýchkoliv českých hypokoristik ve funkci oficiálního jména není možné znalecky vyřizovat kladně, neboť prozatím nesplňují jazykové podmínky pro matriční zápis v ČR.

Kubánské nám. 1322/17

100 00 Praha 10

MKnappova@seznam.cz